

AJATUKSIA HISTORIASTA SUKUPUOLENTUTKIMUKSEN KENTÄLLÄ

Iilana Aalto, Marjo Kaartinen, Annikka Konola, Anu Lahtinen,
Maarit Leskelä-Kärki & Kirsi Tuohela

Sukupuolihistorian tutkijoina ja opettajina tutustuimme innostuneina viime keväänä ilmestyneeseen teokseen *Käsikirja sukupuoleen* (Saresma ym. (toim.) 2010). Kirjan teemat ovat tärkeitä myös sukupuolihistorian tutkimuksessa ja opetuksessa, jossa *Käsikirjan* tavoin pyritään avaamaan sukupuolen rakentumista ja tutkimisen tapoja. Teos tuli todelliseen tarpeeseen.

Käsikirja sukupuoleen on monipuolinen ja helposti lähestyttävä. Se sopii erityisesti jo jonkin verran sukupuolentutkimusta opiskelleelle. *Käsikirjaa* voi kiittää sen harjoittamasta sisällyttämisen politiikasta: teos tarttuu useisiin keskeisiin käsitteisiin ja kysymyksiin, joita viime vuosina sukupuolentutkimuksen kentällä on pohdittu. Teoksen aloitusluvussa asetetun vaatimuksen mukaisesti asioita tarkastellaan moni- ja poikkitieteellisesti (s. 16). Teos antaa hyvän tuntuman alan tutkimukseen ja kirjallisuuteen Suomessa ja myös ulkomailla. On myönteistä, että kirjoittajina ei ole pelkästään tutkimusalan ”vakiintuneita nimiä”. Tekstit ovat keskenään erityyppisiä, mutta myös sen voi ymmärtää moniäänisyyttä tukevana vahvuutena. Aivan kaikkeen sisällyttämisen politiikka ei kuitenkaan ulotu, sillä teos ankkuroituu tukevasti sukupuolta tai naiseutta konstruktivistisesti lähestyvään suuntaukseen.

Teoksen purkamis- ja rakentamisprojekti kohteena ovat pääasiassa naisiin liittyvät kysymykset. Esimerkiksi miesten tutkimus näyttäytyy erityisalana, jonka kohde ja keskeinen tutkimuskäsite on maskuliinisuus,

ei sukupuoli. Miesten tutkiminen kuitenkin vain maskuliinisuuden käsitteen kautta siirtää miehet sukupuolen käsitteen ulkopuolelle. Lisäksi sukupuolibinaarisuuksia sekoittava queer-tutkimus ja transsukupuolisuuden liittyvät kysymykset saavat teoksessa vain pienen tilan. Näin kirja ei täysin onnistu tavoitteessaan olla käsikirja *sukupuoleen*, vaan se toisintaa jossain määrin käsitystä naisesta sukupuolena. Osin tämä selittyy naistutkimuksen¹ perinteellä, joka on keskittynyt naisseuden purkamiseen. 2010-luvun tutkimuksen yleisilanteessa kirjan sukupuoli määrittynyt naiseksi turhan vahvasti.

Kulttuurihistorian tutkijoina me kirjoittajat luimme *Käsikirjaa* ensisijassa oman oppialamme näkökulmasta ja pohdimme, miten sukupuoleen liittyvät ilmiöt ymmärtään siinä historiallisiksi. Tässä itsellemme läheisessä tavoitteessa koimme teoksessa olevan puutteita. Historiantutkimuksen ja -tutkijoiden näkymättömyyteen kiinnitetään huomiota myös itse kirjassa. Loppukatsauksessaan (s. 319–320) sosiologi Jaana Vuori toteaa hämmennyksensä historiantutkijoiden poissaolosta. Hän huomioi, kuinka merkittävä asema nimenomaan naishistorioitsijoilla on ollut naistutkimuksen alkutaipaleella ja koko oppialan perustamisessa Suomessa. Tämä näkyy kirjassa muutamina viittauksina esimerkiksi Päivi Setälään ja Irma Sulkuseen (esim. s. 7, 258, 275, 295, 300–301), mutta he ja heidän tieteellinen työnsä jäävät nykyyhetken varjoon, ilman omaa ääntä ja sanottavaa. Vuori pohtii, johtuisiko poissaolo siitä,

1 Käytämme käsitettä ”naistutkimus” viittaamaan oppialan aikaisempiin vaiheisiin ja käsite ”sukupuolentutkimus” tarkoittaa tekstissämme oppialan tämänhetkistä kenttää, joka kattaa monenlaisia tutkimuksellisia lähestymistapoja, esimerkiksi nais-, mies- tai queertutkimusta. Samantapaisesti käytämme myös käsitteitä nais- ja sukupuolihistoria.

että sukupuolen historialla on edelleen sängen vahva oma paikkansa historiatieteiden sisällä, mutta painottaa silti, että ”historioitsijat eivät viime vuosina ole osallistuneet voimakkaasti naistutkimuksen sisäisiin keskusteluihin ja teoreettisiin kiistoihin” (s. 320).

Nämä huomiot haastoivat meidät pohtimaan historiantutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen suhdetta. Teoksen teksti- ja näkökulmavalinnat tuntuvat kuvaavan muutenkin havaittavaa jännitetilaa. Ovatko historioitsijat tosiaan jääneet tai jättäytyneet sukupuolentutkimuksen sisällä käytävien keskustelujen ulkopuolelle? Mistä tämä voisi johtua? Mitä käsikirjan opetukset voivat kertoa historiallisuuden asemasta feministisessä tutkimuksessa? Toivomme, että puheenvuoromme avaa keskustelua niin sukupuolihistorian kentällä kuin laajemmin sukupuolentutkimuksen ja historiantutkimuksen välille.

KAKSOISSTRATEGIAN PERINTÖ

Naistutkimuksen ja naishistorian suhteita voi hahmottaa ainakin kahden jännitteen varassa. Ne liittyvät institutionaalisiin rakenteisiin ja teoriasuhteeseen. Naisten historiaan liittyvät kysymykset olivat keskeisellä sijalla varhaisessa naistutkimuksessa 1960–1980 -luvuilla: 1980-luvulla alettiin keskustella siitä, tulisiko naistutkimuksen eriytyä omiin yksiköihin, seuroihin ja lehtiin. Historiantutkijat eivät olleet asiasta yksimielisiä. Erillisten naistutkimusten yksiköiden ajateltiin toisaalta vahvistavan naistutkimuksellisen näkökulman integraatiota, mutta toisaalta pelättiin, että omat yksiköt estäisivät yhdentymistä muihin aloihin ja eristäisivät naistutkijat keskustelemaan keskenään. (Katainen 2005.) Irma Sulkunen (1991) esitti painokkaita puheenvuoroja sen

puolesta, että naishistoria ei saisi irrottautua historiantutkimuksesta vaan sen pitää kyetä muuttamaan historiantutkimuksen käytänteitä ja näkökulmia sisältä päin. Tätä ”kaksoisstrategiaa” monet naishistorioitsijat näyttävät toteuttaneen.

Integroituminen historian oppiaineisiin on ollut menestyksellistä. Naishistorian on sanottu kehittyneen 1990-luvun loppupuolella omaksi tutkimusalakseen, joskaan prosessi ei ole ollut helppo. (Tuomaala 2005, 359, 365.) Sillä on ollut vaikutusta muihin historiantutkimuksen alueisiin ja se on metodologialtaan ja teoreettisilta lähtökohdiltaan hyväksytty historiatiede. Kuten Jaana Vuori uumoilee *Käsikirjassa*, historiantutkimuksen sisällä on löytynyt tilaa sukupuolen analyyseille ja ”kaksoisstrategiasta” kiinnipitäminen on ollut kenties helpompaa kuin monella muulla tieteenalalla, jossa naistutkimus on ollut ehdottoman tarpeellinen ”oma huone” (s.320).

Integroituminen historiatieteisiin on merkinnyt osittaista jäämistä tai jättäytymistä nais- ja sukupuolentutkimuksen ”oman huoneen” ulkopuolelle. Esimerkiksi Suomen Akatemian alan tilaa arvioivassa raportissa historian puuttuminen tutkimuksen kentältä näkyi dramaattisesti (Academy of Finland 2002, 71–72). Historiantutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen suhteessa näyttää olevan samantapaisia jännitteitä monissa maissa.²

Toinen tekijä, joka on pitänyt naishistorioitsijat naistutkimuksen ”oman huoneen” ulkopuolella, on ollut jännitteinen suhde feministiseen teoriaan. Irma Sulkunen kirjoitti vuonna 1991 historioitsijan tehtävästä lähes tyä menneisyyden ihmistä kunnioittavasti ja nöyrästi, ilman oman ajan tuomia sitoumuksia. Sitoutuminen feministiseen teoriaan alistaisi menneisyyden naishistorioitsijan tarpeisiin. (Sulkunen 1991.) Kymmenen vuotta

2 Integroitumisen ja erillisyyden pulmia on pohtinut esimerkiksi amerikkalainen historioitsija Judith M. Bennett (2006). Hän toteaa, että Yhdysvalloissa feministinen tutkimus on jättänyt historian sikseen ja että alan opetuksessa Simone de Beauvoir edustaa ”kaukaista historiaa”, puhumattakaan 1800-luvun naisliikkeestä tai Bennettin tutkimista keskiajan ja pidemmänkin aikavälin jatkumoista ja muutosten joista. Myös Ruotsissa valtakunnallinen nais- ja sukupuolihistorian yhdistys järjesti kesäkuun 2010 alussa keskustelutilaisuuden, jossa pohdittiin sukupuolihistorian ja sukupuolentutkimuksen päättymistä erilleen.

myöhemmin historioitsija Tiina Kinnunen kuvasi naisten historiasta kiinnostuneen historiantutkijan tilannetta kahdella tuolilla istumisen vaikeutena: historioitsija ”kiusaantuu” naistutkimuksen teorioista, jotka selittävät naiset miesvallan sorron uhreiksi ja naisliikkeen naisten vapauttajaksi. Teoreettiset selitysmallit ovat yleistäviä, epähistoriallisia ja anakronistisia. (Kinnunen 2001.)

Empiriasuuntautuneisuuden painottaminen ei ole tehnyt naishistoriaan tutustumista teoreettisemmin suuntautuneille sukupuolentutkijoille houkuttelevaksi. Pohdinnat empirian ja teorian merkityksestä ovat johtaneet myös nais- ja sukupuolihistorian sisäisiin erontekoihin. Historioitsija Marianne Liljeström kuvaa tätä erkaantumista toteamalla, että naishistoriallisessa tutkimuksessa on kaksi linjaa: yhtäältä dokumentoiva miesten ja naisten kokemuksia ja historiaa esiintuva tutkimus, jossa sukupuoli ymmärretään ontologisena. Toisaalta taas tehdään sukupuolta historiallistavaa tutkimusta, jossa katse kohdistuu esimerkiksi diskursseihin, käytänteisiin ja sukupuolen tuottamiseen. (Liljeström 2004, 147.) Tämän jälkimmäisen ja toisenlaisen tavan käsitteellistää sukupuoli toi esiin amerikkalainen, poststrukturalistisesti suuntautunut historioitsija Joan Scott, jonka vaikutus nais- ja sukupuolihistoriantutkimukseen on ollut mittava (Scott 1986; ks. myös Östman 2000; Boydston 2008). Sukupuolesta on 1980-luvun uudelleen ajattelun myötä tullut analyttinen kategoria lukemattomissa tutkimuksissa, ja historiantutkimus on saavuttanut sukupuolen käsitteen kautta teoreettista uskottavuutta. Edelleen moni nais- ja sukupuolihistorioitsija käytännössä kuitenkin asettaa itsensä näiden katsantokantojen väliin, ja siten puhe kahdesta linjasta on abstrakti yleistys.

Kaiken kaikkiaan voi sanoa, että nais- ja sukupuolihistorian kentällä on viime aikoina tapahtunut hiljainen liukuma kohti sukupuolentutkimuksen teoreettisia lähestymistapoja. Tämä näkyy konkreettisesti siinä, että 1990-luvun lopulta lähtien on alettu käyttää termiä sukupuolihistoria, joka on Saara Tuoma-

maan (2005, 369) sanoin: ”yläkäsité tutkimusnäkökulmalle, jossa sukupuolta pyritään lähestymään historiallisena, identiteettiä muovaavana tekijänä, eikä valmiiksi asetettuna tutkimuksellisenä lähtökohtana”. Tuomaala katsoo, että tähän käsitteeseen kytkeytyy enemmän teoreettista kunnianhimoa, vaikka toisaalta se ei välttämättä ole merkinnyt tutkimuksellista uudelleenarviointia (emt.). Tämä liukuma saattaisi avata uusia yhteistyön ja lähentymisen mahdollisuuksia sukupuolentutkimuksen kanssa. Suomessa ei ole juuri keskusteltu *feministisen* historiantutkimuksen määritelmästä tai edellytyksistä. Käsitteen avaaminen voisi toimia lähtökohtana kaksoisstrategian uudelleen arvioimiseen 2010-luvun näkökulmasta.

HISTORIAN LÄSNÄ- JA POISSAOLOSTA

Millä tavalla historiantutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen jännitteet heijastuvat tai tuottuvat uudelleen *Käsikirja sukupuoleen* -teoksen sivuilla? *Käsikirjan* johdannossa lausuttu toive, että kirja toisi esiin sukupuoleen liittyvien ilmiöiden moninaisuutta, historiallisuutta ja tulkinnallisuutta (s. 16), valpasti meitä lukemaan käsikirjaa sukupuolen historiallistamisen näkökulmasta. Historiallistaminen on teoksessa läsnä ilman tieteenalaidentifikaatioita. Monissa artikkeleissa huomioidaan ajallinen muutos. Kirjan artikkeleissa historia ei kuitenkaan jäsenny tieteellisenä kysymisen ja vastaamisen tapana. Historiaa koskeva tieto esittäytyy niissä epäitsenäisenä ja ongelmattomana: taustatarinoina, kehityskulkuina, elävöittävinä esimerkkeinä, rinnastuksina vailla kontekstia. Historiantutkijan näkökulmasta historia jää apulaisen rooliin.

Ilmiö, joka kirjassa on huolellisimmin pyritty historiallistamaan, on feminismi tai naistoimijuus, josta kirjoittaa sosiaalipolitiikan tutkija Tuula Juvonen. Hänen katseensa kohdistuu naisten järjestäytymisen suomalaisen historiaan. Juvonen kirjoittaa kronologisesti edeten; aloittaen naisasialiikkeen

synnystä, käyden läpi ”hiljaiset vuodet 1909–1965” sekä uuden tasa-arvoliiikkeen synnyn ja päätynyt 1970-luvun feminismin myötä yhä moninaistuvamman toimintakentän kuvaukseen ja lopulta seksuaalisuuksista puhumisen 2000-lukuun. Kysymys naisliikkeen edistytarinan tarkoituksesta jää esittämättä ja reflektioimatta. Miksi ja mihin tarkoitukseen sukupuolen käsikirja tarvitsee kauniisti etenevää tarinaa feminismitä, edistyskertomusta itsestään? Historioitsijasta tuntuu erityisen tarpeelliselta pohtia tätä kysymystä, sillä historia on tiedon muoto, representaatio ja konstruktio, jonka lähtökohdat nykyisyydessä tulisi tunnistaa. Ilman tätä reflektiota tullaan helposti esittäneeksi vahvoja totuusvaatimuksia: ”näin se oli”.

Brittiläinen sukupuolentutkija Clare Hemmings (2005) on tuonut esiin, miten feministisellä teoriolla on tendenssi rakentaa oma historiakerromuksensa tietynlaiseen muotoon esimerkiksi tieteenalan aikakausi-julkaisuissa. Tarina muotoutuu historialliseksi kehityskulukuksi, joka etenee kolmen vaiheen kautta: yleistetty – ja yleistävänä pidetty – 1970-luku korostaa naisten samanlaisuutta, 1980-luvun rotu- ja seksuaalikritiikin kausi kyseenalaistaa samanlaisuuden ja 1990-luvun jälkistrukturalistisen teoretisoinnin ytimessä ovat erot ja fragmentaatiot. Tarina voidaan esittää edistyksenä, jolloin alkuaikojen naivismista edetään kohti hienostuneempaa teoreettista ajattelua, tai rappiotarinana, jossa jälkistrukturalismiin liitetty relativismi vesittää 1970-luvulle ominaisen poliittisen toiminnan mahdollisuuden. Hemmings osoittaa, miten retorilla käytännöllä voidaan luoda käsityksiä siitä, millaisia olivat vaikkapa 1970-luvun käsitykset ”naisesta” verrattuna 1990-luvun pyrkimyksiin dekonstruoida sukupuolta. Hemmings on tarkastellut pelkästään toisen aallon feministisen teorian historian kirjoittamista, mutta samantapaisen piirron voi nähdä myös *Käsikirjan* kertomassa naistoimijuuden historiassa. Siinä esimerkiksi 1900-luvun vaihteen naisasianaisilla käytössä ollut sanasto ja käsitteistö mainitaan puutteel-

liseksi ja suppeaksi verrattuna nykypäivään (s. 260). Edistyskertomuksen malli on niin piirtynyt osaksi länsimaista kulttuuria, että aikaperspektiivin kautta hahmottuvia ilmiöitä on vaikea käsittää toisin.

Tapa, jolla *Käsikirja* kirjoittaa historiaa herätti meidät kysymään, millainen muunlainen tarina voitaisiin kertoa. Feminismin historiaa voidaan lähestyä myös esimerkiksi vahvan poststrukturalistisesti, kuten Joan Scott tekee *Only Paradoxes to Offer* -teoksessaan (1998). Siinä ranskalaisen feminismin historia jäsentyy sarjaksi perättäisiä reaktioita välttämättömään paradoksiin: tavoitteeseen sekä taistella sukupuolieroa vastaan että välttämättömyyteen rakentaa sen varaan. Tarina on sarja tilanteita, joita yhdistää sama ongelma, mutta joiden kontekstit vaihtelevat selvästi ja joissa naiseus ja feminismi eivät jäseny identtisesti tilanteesta toiseen. Australialainen historioitsija Héléle Bowen Raddeker toteaa, että eron ja epäjatkuvuuden korostus ovat Scottin ja poststrukturalistisen (skeptisen) historiakäsityksen keskeisiä piirteitä. Niiden valossa edistyksenä esiintyvä tulkinta olisi lähinnä fiktiivinen rakenne. (Scott 1998, erit. 3–4; Raddeker 2007, 40–42). Tämä rinnastus ei tarkoita, että poststrukturalistinen tarina olisi parempi, eikä se tarkoita, etteikö nais- ja sukupuolen tutkimus saisi rakentaa tarinaa feminismitä, omaa viitekertomustaan. Se muistuttaa kuitenkin siitä, että samalla kun puramme, rakennamme aina myös jotain muuta.

MITÄ FEMINISTINEN HISTORiantutkimus VOI TARJOTA?

Mihin sukupuolentutkimus sitten tarvitsee historiantutkimusta? Katsomme, että feministinen historiantutkimus tarjoaa minkä tahansa tutkimusaiheen kannalta merkittäviä työkaluja ilmiöiden ajallisen kerrostuneisuuden tunnistamiseen. Käsitteet nykyhetkestä ja tulevaisuudesta rakentuvat sille, mitä menneisyyden tiedetään tai kuvitellaan olleen. Mennyt

koskeva tieto rakentuu nykyhetkestä käsin, nykyisyydestä esitettyjen kysymysten kautta vaikkapa jonkin ilmiön genealogiana, sen arkeologisina kerrostumina. Tunteamatta näitä kerroksia nykyhetken ainutlaatuisuus korostuu harhaanjohtavalla tavalla. Se mikä saattaa olla tietoa ja variaatio menneestä, näyttää ainutkertaiselta jos sitä katsotaan piittaamatta ajallisuudesta. Sukupuoli, kuten mikä tahansa sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö, rakentuu kuitenkin ajassa, historiallisessa prosessissa, joten sen tulkitsemiseen tarvitaan historian tutkimuksen näkökulmaa. Tämä ei vielä tarkoita mitään sen suhteen, miten menneen, nykyisen ja tulevan suhde ajatellaan. Edistyskertomusta tässäkin kriittisesti arvioineina tutkijoina haluamme korostaa suoraviivaisen kausaalisen selittämisen ongelmia ja siihen kytkeytyvän deterministisen tulevaisuuden hahmon vaaroja. Väitämme, että on tärkeää nähdä historian mahdollisuus myös katkoksiensa ja hävinneiden ilmiöiden menneisyytenä, joka ei ole aktualisoitunut tai ulottunut nykyisyyteen asti.

Sukupuolta prosessina on käsitteellistänyt amerikkalainen historioitsija Jeanne Boydston. Hän avaa niitä seurauksia, joita nais- ja sukupuolen historian tutkijat ovat kohdanneet, kun scottilainen ajatus sukupuolesta analyttisenä kategoriana on käynyt vallitsevaksi. Hän väittää, että sukupuoli on jähmettänyt tutkimusta ja saanut menneet, hyvin erilaiset aikakaudet ja tilanteet näyttämään samanlaisilta. ”Vaikka olemme puolustaneet sukupuolta ’historiallisena prosessina’, olemme säännöllisesti tarkastelleet tuota prosessia historiallisesti ehdollistumattomana – tämä tarkoittaa, että sukupuoli on näyttäytynyt melko samalla tavoin ja ilmaistu melko samoin sanoin kaikissa yhteisöissä.” (Boydston 2008, 559.) Olemme hyväksyneet historiallisten prosessien monimutkaisuuden latistamisen ja hellineet yhtenäisyyttä historiassa, jonka vastustuksia ja epäsäännönmukaisuuksia meidän tulisi pyrkiä ymmärtämään, Boydston jatkaa. Hän tavoittelee avoimempaa tutkimuksen käytäntöä. Hän suosisi erityistä, aina aikaan ja paikkaan sidottua sukupuolen jäsentymisen tutkimusta, jossa erojen tekemisen ymmärre-

tään tapahtuvan myös muuten kuin dikotomisesti ja jossa nainen/mies -jako ei aina ole monista erojen tekemisistä keskeisin. (Boydston 2008, 559.) Kun pohdimme historian tutkimuksen mahdollista hyötyä sukupuolen tutkimukselle, voisimme Boydstonin tavoin ajatella, että historiasta kumpuavien esimerkkien kautta mies/nainen -jakoon sukupuolen käsitteen ytimenä voi ainakin yrittää löytää vaihtoehtoja. Lisäksi voi testata, olisiko sukupuolta mahdollista ajatella käsitteenä, joka ei palaudu tähän vastakkainasetteluun.

Toiseksi haluamme kiinnittää huomiota historian kykyyn avata mennyttä niin, että samalla syntyy tilaisuuksia tulevaisuuden toisenlaisuuksien ja erilaisuuden kuvitteluun. Nämä puolestaan voisivat olla *Käsikirjassa* mainitun ”feministisen muutoksen politiikan” (s. 101) välineitä. Kun historian tutkimuksen kautta avautuu mahdollisuus avoimeen tulevaisuuteen, on myös menneisyys avoin uudelleen kirjoittamiselle ja jäsentämiselle. Menneisyyttä ei saisi, kuten australialainen feministifilosofi Elizabeth Grosz (2000) kirjoittaa, nähdä nykyisyyden edeltäjänä niin, että nykyisyys on menneen konkretisoituma, sen hedelmä. Menneen ei pitäisi olla jotain, joka vääjäämättömästi tuottaa nykyisyyden ja johtaa tulevaan. Näin tuotettaisiin ennustettava tulevaisuus, joka on determinoitu, ei avoin. Elisabeth Grosz kirjoittaa, että ”menneisyys on virtuaalisuus, joka on olemassa nykyisen rinnalla. Menneisyys on toisin sanoen aina jo sisällä nykyisyydessä, ei sen syynä tai kuviona, vaan pikemminkin sen latenssina, virtuaalisuutena, sen potentiaalina olla toisin.” (emt. 1020) Menneen kirjoittaminen olisi näin ollen aina yhteydessä ymmärrettävän tulevan hahmottamiseen. Menneen uudelleen kirjoittaminen, toisin ajatteleminen ja ymmärtäminen voisivat avata tulevan, jota emme tavoita vain nykyisyydestä käsin.

Kirjoittajat toimivat opettajina ja tutkijoina Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineissa.

etunimi.sukunimi@utu.fi

KIRJALLISUUS

- Academy of Finland 2002: *Women's Studies and Gender Research in Finland. Evaluation Report*. Publications of the Academy of Finland 8/2002. Helsinki.
- Bennett, Judith M. 2006: *History Matters. Patriarchy and the Challenge of Feminism*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Boydston, Jeanne 2008: Gender as a Question of Historical Analysis. *Gender & History* 20:3, 558–583.
- Grosz, Elizabeth 2000: Histories of Feminist Future. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 25:4, 1117–1021.
- Hemmings, Clare 2005: Telling Feminist Stories. *Feminist Theory*, 6:2, 115–139.
- Katainen, Elina 2005: Naishistorian tutkimusta ja opetusta 1970–1980-luvulla. Teoksessa Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén ja Saara Tuomaala (toim.): *Oma pöytä. Suomalaiset naiset historiankirjoittajina*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 325–356.
- Kinnunen, Tiina 2001: Ennakkositoumuksista ymmärtämiseen – naishistorian ulottuvuudet. Teoksessa Sari Autio, Sari Katajala-Peltomaa ja Ville Vuolanto (toim.): *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*. Vastapaino, Tampere, 49–67.
- Liljeström, Marianne 2004: Kokemukset ja kontekstit historiankirjoituksessa. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.): *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino, Tampere, 141–166.
- Raddeker, Hélène Bowen 2007: *Sceptical History. Feminist and Postmodern Approaches in Practice*. Routledge, New York.
- Saresma, Tuija; Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) 2010: *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino, Tampere.
- Sulkunen, Irma 1991: *Retki naishistoriaan*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Scott, Joan 1986: Gender. A Useful Category of Historical Analysis. *American historical Review* 91:5, 1053–1075.
- Scott, Joan Wallach 1998: *Only Paradoxes to Offer. French Feminists and the Rights of Man*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Tuomaala, Saara 2005: Yhteiskunnallisesta äitiydestä naisten elämänhistorioihin. Suomen naishistorian suuntaviivoja 1970-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén ja Saara Tuomaala (toim.): *Oma pöytä. Suomalaiset naiset historiankirjoittajina*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 357–380.
- Östman, Ann-Catrin 2000: Joan Scott ja feministinen historiankirjoitus. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen ja Marianne Liljeström (toim.): *Feministejä - Aikamme ajattelijoita*. Vastapaino, Tampere, 275–294.